

Ж. В. Некрашэвіч-Кароткая

Агіяграфічная паэма ў лацінамоўнай літаратуры Беларусі

XVI – першай паловы XVII ст.

В статье рассматривается терминологический дискурс понятия "агиографическая поэма", изучаются вопросы генезиса и эволюции этого жанра, а также литературно-художественные особенности агиографических поэм, относящихся к полилингвальной литературе Беларуси эпох Ренессанса и раннего Барокко. Рассматриваются произведения, принадлежащие к этому жанру: поэмы "О жизни и деяниях святого Гиацинта" Николая Гуссовского (1525), "Эпос о святом Казимире" Яна Крайковского (1604), "Иосафатида" (1628) Иосафата Исаковича. Цель исследования - представить историю формирования и эволюции жанра агиографической поэмы в многоязычной литературе Беларуси 16 - первой половины 17 в. в русле европейской литературной традиции. Результаты работы могут быть использованы в исследованиях по медиэвальному литературоведению, а также в области преподавания истории белорусской литературы.

Ключевые слова: латиноязычная поэзия, полилингвальная литература Беларуси, агиографическая поэма, Ренессанс, Барокко.

Артыкул прысвечаны літаратуразнаўчаму аналізу тых лацінамоўных твораў, прыналежных да шматмоўнай паэзіі Беларусі XVI – XVII ст., якія адносяцца да жанру агіяграфічнай паэмы. Вывучаецца сфера ўжывання гэтага тэрміна і яго варыянтаў, прадстаўленых у працах Я. Д. Яноцкага, Я. Пельца, К. Польшман. Разглядаецца шэраг пытанняў, звязаных з генезісам і эвалюцыяй жанра, вывучаецца літаратурна-мастацкая спецыфіка агіяграфічных паэм, створаных у Вялікім Княстве Літоўскім. Прадметам даследавання з’яўляюцца лацінамоўныя паэмы "Пра жыццё і подзвігі святога Гіяцынта" (1525) Мікалая Гусоўскага, "Эпас пра святога Казіміра" (1604) Яна Крайкоўскага, "Язафатыда" (1628) Язафата Ісаковіча. Пры гэтым два апошнія творы ўпершыню разглядаюцца ў кантэксце гісторыі беларускай літаратуры. Мэта даследавання – прадставіць гісторыю фарміравання і эвалюцыі жанра агіяграфічнай паэмы ў шматмоўнай літаратуры Беларусі эпох Рэнэсансу і ранняга Барока ў рэчышчы еўрапейскай літаратурнай традыцыі. Робяцца высновы пра генетычную сувязь агіяграфічных паэм з задачай ушанавання тых святых, культ якіх меў дзяржаўнае значэнне ў Вялікім Княстве Літоўскім і зрабіў уплыў на фарміраванне адпаведнай рэлігійнай традыцыі ў духоўнай культуры Беларусі. Праведзенае даследаванне пацвярджае наяўнасць двух тыпаў эпічнага героя – воін-ратнік і святы-падзвіжнік – у лацінамоўным ліра-эпасе Беларусі названага перыяду Матэрыялы, змешчаныя ў артыкуле, арыентаваны на студэнтаў, аспірантаў і дактарантаў гуманітарных спецыяльнасцяў, на выкладчыкаў літаратуразнаўчых, гісторыка-культуралагічных і мастацтвазнаўчых дысцыплін, а таксама на навукоўцаў адпаведнага профілю.

Жанр агіяграфічнай паэмы, які першапачаткова сфарміраваўся ў межах лацінамоўнага пісьменства, а ў шматмоўнай паэзіі Беларусі з’явіўся ў эпоху Рэнэсансу, ніколі не быў аб’ектам спецыяльнага даследавання ў беларускім гістарычным літаратуразнаўстве. З ліку мастацкіх твораў, што адносяцца да гэтага жанру, асобна разглядалася толькі паэма Мікалая Гусоўскага "Пра жыццё і подзвігі Святога Гіяцынта". В. Дарашкевіч каротка прадставіў гэты твор у сваёй манаграфіі, прычым спачатку назваў яго "паэмай дыдактычна-рэлігійнага характару", потым – "дыдактычна-палемічнай паэмай" [1, с. 144–148] (Дорошкевич 1979, 144–148). Іншыя даследчыкі – Я. Парэцкі, І. Шкурдзюк, А. Цісык, Т. Ветэйкіс – разглядалі паэму пра святога Гіяцынта ў сувязі з папярэднімі праявімі жыццёвымі помнікамі ў гонар святога, не выказваючы меркаванняў адносна жанравай спецыфікі твора [2, с. 91–92; 3, с. 263–272]. Што да паэм "Эпас пра Св. Казіміра" Яна Крайкоўскага і "Язафатыда" Язафата Ісаковіча, то яны ніколі не згадваліся ў літаратуразнаўчых даследаваннях беларускіх аўтараў. Надзвычай рэдкія ўпамінанні пра іх сустракаюцца таксама ў працах літоўскіх вучоных. Так, Т. Ветэйкіс прыгадвае "Эпас пра Св. Казіміра" толькі ў сувязі з заключным вершам на старажытнагрэчаскай мове, змешчаным у кнізе Яна Крайкоўскага [4, с. 100–101]. М. Чурынскас гэтаксама каротка характарызуе паэму "Язафатыда", робячы, аднак, важную заўвагу, што гэты твор трэба вывучаць не ў кантэксце біяграфічнай літаратуры, а ў кантэксце эпічнай паэзіі [5, с. 193]. Тым не менш, ніхто з папярэдніх даследчыкаў не прапанаваў спецыяльнай жанравай дэфініцыі для названых твораў.

У навуковай літаратуры побач з тэрмінам «агіяграфічная паэма», якім карыстаецца, напрыклад, польскі даследчык Я. Пельц [6, с. 63], сустракаюцца і іншыя варыянты, у якіх падкрэсліваецца цесная сувязь гэтага жанру з гераічным эпасам. Так, нямецкі літаратуразнавец К. Польман ужывае тэрмін «агіяграфічны эпас» [7, с. 119]. Я. Д. Яноцкі, даўшы кароткую характарыстыку паэме «Язафатыда» Я. Ісаковіча, назваў гэты твор «духоўным гераічным вершам» («*geistliches Heldengedicht*») [8, с. 84]. Ужыванне тэрміна «агіяграфічная паэма» ўяўляецца нам найбольш мэтазгодным, паколькі не ўсе агіяграфічныя паэмы з’яўляюцца эпічнымі: «Эпас пра Св. Казіміра», напрыклад, выяўляе ў сваёй мастацкай фактуры яўную прыналежнасць да паэтычнага ліра-эпасу. Пад агіяграфічнай паэмай мы будзем разумець вялікія эпічныя або ліра-эпічныя паэтычныя творы, прысвечаныя хрысціянскім падзвіжнікам і створаныя з мэтаю абгрунтавання неабходнасці іх кананізацыі або для ўшанавання кананізацыйнага працэсу.

У працах беларускіх літаратуразнаўцаў тэрмін «агіяграфічная паэма» наогул не ўжываецца. Магчыма, гэтая акалічнасць звязана з тым, што гістарычнае літаратуразнаўства Беларусі звязвала вытокі айчыннага кніжнага пісьменства выключна з літаратурай Візантыі і недаацэньвала ролю лацінамоўнай паэзіі IV–VI ст. У кантэксце сказанага вышэй фармулюецца **мэта** дадзенай працы: прадставіць гісторыю фарміравання і эвалюцыі жанра агіяграфічнай паэмы ў шматмоўнай літаратуры Беларусі эпох Рэнэсансу і ранняга Барока ў рэчышчы еўрапейскай літаратурнай традыцыі. **Задачы** даследавання:

– увесці ў беларускае літаратуразнаўства тэрмін “агіяграфічная паэма” і аргументаваць прыналежнасць да гэтага жанру трох лацінамоўных паэтычных твораў 16–17 стст., прысвечаных жыццю і дзейнасці падзвіжнікаў, вядомых на Беларусі з часоў Вялікага Княства Літоўскага: святога Гіяцынта (Яцка), святога Казіміра і святога Язафата;

– паказаць вытокі жанру агіяграфічнай паэмы, яго сувязь з традыцыямі раннехрысціянскага лацінскага пісьменства;

– прадставіць агіяграфічныя паэмы Мікалая Гусоўскага, Яна Крайкоўскага і Язафата Ісаковіча ў рэчышчы адпаведнай літаратурнай традыцыі.

Старажытнае хрысціянскае пісьменства, арыентаванае на пошукі маральнага ідэалу, з часу свайго зараджэння праяўляла асаблівую цікавасць да апісанняў жыцця хрысціянскіх святых – падзвіжнікаў і пакутнікаў за веру. Асноўнай жанравай формай увасаблення жыццяпісу хрысціянскага святога была агіяграфія, пачаткі якой адносяцца да сярэдзіны IV ст. (“Жыцце св. Антонія” (каля 360 г.) Афанасія, патрыярха Александрыйскага). У літаратуры Візантыі IV–V ст. асаблівага росквіту дасягнула агіяграфічная проза. Прыкладна ў той жа час у лацінскай літаратуры побач з праявічай агіяграфіяй фарміруецца і набывае пашырэнне жанр агіяграфічнай паэмы. Яго фарміраванне звязана з той акалічнасцю, што ў лацінскай літаратуры IV–V стст. пачала развівацца традыцыя паэтычнага пералажэння праявічых тэкстаў. Першым вопытам такога кшталту стаў “*Punica*” (“Пунічная вайна”) у 17 кнігах Сілія Італіка (I ст.) – перакладзеная гексаметрамі “Гісторыя” Лівія. Падобным чынам раннехрысціянскія аўтары пачынаюць рабіць пералажэнні Бібліі ў форме так званых біблейскіх эпасаў. У творчасці лацінскіх паэтаў IV–VI ст. (Лактанцыя, Прудэнцыя, Цэлія Седулія, Супліцыя Севера) фарміруецца новая літаратурная традыцыя, звязаная з паэтычным пералажэннем біблейскіх і агіяграфічных сюжэтаў.

Адна з найбольш ранніх агіяграфічных паэм – “*Vita S. Martini*” (“Жыццё Св. Марціна”) Венанцыя Фартуната ў чатырох кнігах; яна была створана каля 576 г. на грунце праявічнага жыцця Св. Марціна аўтарства Сульпіцыя Севера (канец IV ст.) і налічвала 2243 гексаметры. У эпоху ж Рэнэсансу адбываецца новы ўздым цікавасці да паэтычных жыццяпісаў святых. Вынаходніцтва кнігадруку ў сярэдзіне XV ст. было ўспрынята гуманістамі як сігнал да новага прачытання традыцыйных, спрадвечных (у першую чаргу хрысціянскіх) тэкстаў. Задача паэтычнага пералажэння Бібліі і жыццяпісаў святых набывае новую актуальнасць. У пачатку XVI ст. харвацкі паэт Марка Маруліч стварае эпапею “Давідзіяда”, а біблейскія эпасы Ювенка, Лактанцыя, Цэлія Седулія перавыдаюцца ў друкарнях Германіі. Гэта звязана з фарміраваннем у асяроддзі гуманістаў новага эстэтычнага ўяўлення пра прыроду “гераічнага”, што, у сваю чаргу, паўплывала на далейшае развіццё жанру эпапеі. Паэты-гуманісты адыходзяць ад прадпісанага Гарацыем “*res gestae regumque ducumque et tristia belli*” („гераічныя дзяянні кааралёў і правадыроў ды турботы вайны”)

(*Horat. De arte poetica. 73–74*). Паняцце подзвігу набывае пашыральнае тлумачэнне і распаўсюджваецца на сферу біблейскай і хрысціянскай гісторыі.

Постаці святых пакутнікаў паступова пачынаюць пранікаць у межы лацінамоўнага паэтычнага эпаса, прадстаўленага ў беларускай літаратуры XVI ст. Кракаўскі біскуп Станіслаў (1039? – 1079) – адна з другарадных дзейных асобаў гераічнай эпопеі Яна Вісліцкага “Пруская вайна” (Кракаў, 1516). Святые Станіслаў, забіты па загаду караля Баляслава Шчодрэга, з’явіўся каралю Ягайлу пад час набажэнства і прадказвае перамогу над тэўтонцамі. З’яўленне такога сюжэтнага ходу ў паэме “Пруская вайна” тлумачыцца некалькімі акалічнасцямі. Па-першае, цікавасць да хрысціянскай агіяграфіі падтрымлівалася ў беларускай культурнай прасторы XVI ст. перакладной літаратурай. З другой паловы XV ст. на Беларусі атрымліваюць значнае пашырэнне перакладныя жыцці, прычым менавіта ў гэты час яны «пачынаюць перакладацца і на старабеларускую мову» [9, с. 188]. Можна прыгадаць «Жыцце Аляксея, чалавека Богага», «Жыцце трох віленскіх пакутнікаў». Па-другое, паэты з гуманістычнага асяроддзя Ягелонскага універсітэта – Філіп Буанакорсі (Калімах), Павел з Кросна – сачыняюць шматлікія вершаваныя творы ў гонар святых. Вытанчаная і дасканалая мастацкая сістэма антычнай паэзіі з усталяваным наборам фармальных прадпісанняў прыстасоўвалася творцамі эпохі Рэнесансу да задач, звязаных з прапагандай хрысціянскіх ідэалаў. Лацінская паэзія была найбольш прыдатнай абалонкай для рэалізацыі падобнага праекту.

Паэма «**De vita et gestis Divi Hyacinthi**» («Пра жыццё і подзвігі святога Гіяцынта») **Мікалая Гусоўскага** стала першым узорам агіяграфічнай паэмы ў беларускай літаратуры эпохі Рэнесансу. Яна пабачыла свет у кракаўскай друкарні Гераніма Віетора ў 1525 г. Годам раней, з 26 сакавіка 1523 па 6 верасня 1524 г., у кракаўскім дамініканскім касцёле Найсвяцейшай Троіцы адбываўся працэс кананізацыі вядомага манаха-прапаўедніка XIII стагоддзя Гіяцынта (1183 – 1257) з польскага роду Адрованжаў. Аднак не толькі гэтыя ўрачыстыя падзеі падштурхнулі паэта да напісання паэмы. Адным з прыярытэтаў духоўнага жыцця ў тагачаснай Еўропе была задача ўмацавання веры, абароны хрысціянства ад знешніх і ўнутраных ворагаў. Вось чаму важны быў у мастацкай літаратуры зварот да прыкладу першых прапаўеднікаў вучэння Хрыста.

Паэма напісана «гераічным метрам» – дактылічным гекзаметрам, які, у адпаведнасці з патрабаваннямі класічных паэтык, быў адзіна прыдатным для стварэння эпопеі. У цэнтры твора – «ідэя дасканалыя героя» (М. К. Сарбеўскі), але гэты герой змагаецца не за свабоду Айчыны, а за пашырэнне веры Хрыста. На пачатку паэмы – неабходны для гераічнага эпаса (успомнім пачатак «Іліяды» або «Энеіды») «агульны тэзіс», фармуліроўка цэнтральнай тэмы апаведу:

Dum sacris calamos rebus miscere profanos

Et tua gesta legens e multis pauca referre,

Dive Hyacinthe, paro, vires intende pusillas

Et rege, teque tuae genti permitte legendum. [De vita, 1–4; гл.: 10]

Я збіраюся спалучыць зямную песню (дасл.: пазбаўленую святасці жалейку) са святымі рэчамі і, збіраючы [звесткі] з многіх [крыніц], раскажаць крыху пра твае подзвігі, о святые Гіяцынт! Умацуй кволя сілы, кіруй [мною] і дазволь свайму народу, каб ён прачытаў пра цябе.

Апеляцыя да нябесных апекуноў паэзіі (у антычным эпасе гэта быў зварот да Музаў) не аддзяляецца ад «агульнага тэзіса». Кампазіцыйна паэма падзяляецца на дзве часткі. Першыя чатырыста радкоў прысвечаны апісанню жыцця святога ад нараджэння да смерці. Другая частка твора носіць палемічна завостраны характар і прысвечана абароне традыцыйных хрысціянскіх каштоўнасцяў, крытыцы вучэння Лютэра, апалогіі эстэтычнага аспекту ў набажэнстве і абгрунтаванню неабходнасці культу святых. Твор не абмежаваны вузаканфесійнай праблематыкай, не закранае складаных дагматычных праблем, ён на дзіва блізкі да паўсядзённага духоўнага жыцця свецкага чалавека. Аўтар падкрэслівае перадусім маральны аспект хрысціянскага вучэння.

Многія літаратуразнаўцы найперш заўважалі ў паэме «Пра жыццё і подзвігі святога Гіяцынта» крытыку вучэння Лютэра. Аднак, у адрозненне ад сучасных яму пісьменнікаў, Мікалай Гусоўскі ўплятае свае крытычныя выпадкі супраць лютэранскай дактрыны ў кантэкст больш шырокіх разважанняў пра духоўны космас хрысціянства наогул. Антылютэраўская тэма ўводзіцца тут гэтаксама па-мастацку адмыслова і паступова, як антытурэцкая тэма – у кантэкст «Песні пра зубра». Паэт адзначае, што ў яго час вера Хрыста трывала ўвайшла ў сэрцы людзей, сталася найважнейшым чыннікам іх духоўнага жыцця. У той самы час з’яўляецца новая рэлігія, якая «выпускае блюзнерскія законы» [De vita, 446-447]. Аўтар пратакольна фіксуе галоўную сутнасць гэтых законаў: каб пазбавіць святыні ўсіх залатых аздобаў, дактрына Лютэра забараняе ўшаноўваць малітвамі нябесныя сілы і праганяе іх як недастойных ад свяшчэнных парогаў, не дазваляючы таксама ўрачыстасці ў гонар Божай Маці. Няцяжка заўважыць, што паэт знайшоў самыя слабыя месцы лютэраўскай дактрыны, якія павінны былі стаць перашкодаю для яе засвойвання славянскімі народамі. Менавіта славяне – як католікі, так і праваслаўныя – цанілі багацце святыні і пышнасьць літургіі як неад’емныя элементы хрысціянскага культу. Аўтар засяроджвае пільную ўвагу на тым, што Лютэр прапанаваў пазбавіць набажэнства пышнасці і каштоўнай атрыбутыкі. Але без гэтага, лічыць Мікалай Гусоўскі, будзе аслаблены выхаваўчы ўплыў хрысціянскай веры. Касцёльныя аздобы, адзенне святара, іконы, залаты посуд, харавыя спевы неабходныя, на думку аўтара, на пачатковым этапе далучэння чалавека (прынамсі дзіцяці) да хрысціянскіх каштоўнасцей (гл.: De vita, 554–559). Праз гожаць хрысціянскага набажэнства, лічыць аўтар, удасканалваецца душа чалавека, актывізуецца *quinta essentia* (пятая стыхія), пра якую пісаў у сваіх творах нямецкі філосаф Філіп Тэафраст Парацэльс (1493 – 1541). Прыгажосць не толькі ратуе свет людскі, але і пракладае шлях да свету Боскага.

Ваенныя падзеі другой паловы XVI ст. паслужылі гістарычным грунтам для развіцця гераічнага эпаса, Муза ж агіяграфічнай паэзіі ў гэты час адпачывала. Аднак неабходнасць абгрунтавання дзяржаўнага суверэнітэту Вялікага Княства Літоўскага спрычынілася і актыўна спрыяла фарміраванню культу «мясцовых» святых. Новы ўсплёск паэтычных жыццяпісаў святых прынесла з сабою эпоха Барока. Адметным помнікам агіяграфічнай паэзіі з’яўляецца «Epos de S. Casimiro» («Эпас пра Св. Казіміра», Вільня, 1604) Яна Крайкоўскага – твор, прысвечаны брату караля Жыгімонта I, 25-гадовы зямны шлях якога скончыўся ў 1484 г. Аўтар твора – малады чалавек, навучэнец Віленскай езуіцкай акадэміі. Пачынаецца паэма з апісання вясенняга хараства ў прыродзе, паколькі дзень памяці святога Казіміра прыпадае на 4 сакавіка, самы пачатак вясны. На пачатку твора аўтар прэзентуе сябе як мастака ў межах букалічнай замалёўкі: маўляў, стомлены, ён прылёт пад зялёнай кронаю дрэва, каб пазаймацца «*quem nostra terit modo gymnas, Homerum*» («тым, каго старанна цярэбіць наша гімназія – Гамерам»; [11, с. 5]). У сне да яго з’явіўся «*aliger juvenis*» (крылаты юнак), які звярнуўся да паэта з такімі словамі: «*Quid inania captas // Laxamenta animis in Achillis inanibus armis?*» («Што ты збіраеш у бітвах Ахіла пустыя фантазіі для марных душаў?») [11, с. 5]. Тут відавочная палеміка не толькі з Гамерам, але і з усёй антычнай паэзіяй наогул, і такая крытычная ацэнка літаратурнай спадчыны антычнасці характэрная для нашай лацінамоўнай паэзіі ў цэлым. Паблажлівае стаўленне да старажытных герояў і даўніх узораў вытанчанага пісьменства можна знайсці і ў «Прускай вайне» Яна Вісліцкага і ў «Радзівіліядзе» (Вільня, 1592) Яна Радвана. Што да з’яўлення крылата юнака, то падобны ход мы таксама сустракаем у айчынных паэтаў – папярэднікаў Яна Крайкоўскага: у «Прускай вайне» да паэта з’явіўся Апалон і параіў, пра што спяваць далей, а ў «Радзівіліядзе» да маладога Мікалая Радзівіла прыйшоў пясняр Мусей, каб адвесці будучага героя да Кастальскай крыніцы. «*Quin socios imitare suos?*» («Чаму ж не наследаваць святым суайчыннікам?») [11, с. 5] – задае крылаты юнак наступнае пытанне і прапануе апяваць святога Казіміра.

Як каралевіч Казімір, так і яго дзед Ягайла паказаны з сапраўднай эпічнай велічнасцю. Так, кароль Ягайла – хрысціцель, «*Qui Litavos quondam implicitos errore Deorum // Falsorum tenebris nigri revocavit ab orci*» («які вырваў калісыці літвінаў, забытых у аблудах, з чорнай пашчы змроку фальшывых багоў») [11, с. 5–6]). У рэшце рэшт, на апошняй старонцы выдання змешчаны кароткі верш на старажытнагрэчаскай мове, які пачынаецца такімі словамі: «*Ἰφθίμει ψυχή Κασσιμέιρου // ΠλέονΠηλιάδεωΑχιλῆος...*» («О магутная душа Казіміра, цалкам падобнага да Ахіла Пеліда...») [11, с. 16]). З гэтых слоў зразумела: аўтар імкнецца даказаць, што хрысціянскія святыя – гэта героі новага часу, і яны заслугоўваюць не меншых, а, магчыма, нават большых усхваленняў у параўнанні з Ахілам або Энеем. Менавіта гэтую ідэю дэклараваў у сваім трактате «*De perfecta poesi sive Vergilius et Homerus*» («Пра дасканалую паэзію, або Вергілій і Гамер») Мацей Казімір Сарбеўскі.

У 1628 г. выйшла з друку кніга пад назваю “**Iosaphatidos sive de nece B. Iosaphat Kunczewicz ... libri tres**” (“Язафатыда, або Пра забойства Язафата Кунцэвіча, ... у трох кнігах”). На тытульным аркушы не пазначаны месца выдання і друкарня, аднак, хутчэй за ўсё, кніга выйшла ў Вільні, у друкарні езуіцкай акадэміі. Аўтарам названы «брат з ордэна Базылія Вялікага Язафат Ісаковіч». Між тым ужо першыя даследчыкі паэмы выказвалі сумненні адносна пытання пра аўтарства і сцвярджалі, што пад імем Язафата Ісаковіча скрываецца насамрэч віцебскі шляхціч Мікалай Кміціц (1601 – 24.02.1632). У 1748 г. у Пачаеве, у друкарні базыльянаў, выйшла перавыданне «Язафатыды», дзе на тытульным аркушы ізноў было пазначана імя Язафата Ісаковіча як аўтара, і ў прадмове да чытача гораха абвяргалася гіпотэза пра аўтарства Мікалая Кміціца. Аднак, як бы там ні было з пытаннем пра аўтарства, для сучаснага даследчыка «Язафатыды» будзе бяспрэчным толькі тое, што гэтыя радкі напісаны выхадцам з Віцебшчыны. Пацверджанне таму мы знойдзем у самім тэксце паэмы, дзе неаднаразова ўзгадваецца «*urbs antiqua ... Rossis habitata colonis, Vittebscum*» («старажытнае места..., населенае росамі, Віцебск») [12, с. 11], а таксама недалёкія Полацк, Орша, Магілёў. Акрамя таго, у творы падаюцца рэдкія звесткі па гісторыі хрысціянізацыі Русі, адрозныя ад легендарнага кіеўскага або корсунскага паданняў з «Аповесцяў мінулых гадоў» [12, с. 42–44]. Гісторыю пракаветных часоў, якую быццам бы пераказаў Язафату яго настаўнік Васілій Вялікі пад час экстатычнага сну арцыбіскупа, насамрэч аўтар запазычыў з розных гістарычных крыніц: з трактатаў Энея Сільвія і Мацея Мяхоўскага, «Касцёльных аналаў» Цэзара Баронія, нямецкіх хронік і беларуска-літоўскіх летапісаў.

Паэма «Язафатыда» напісана гекзаметрам і складаецца з трох частак. Як гэта ўласціва большасці паэтычных твораў эпохі Барока, сюжэт у творы не разгортваецца лінейна ні ў храналагічным, ні ў прасторавым вымярэнні. Зямны план шматразова змяняецца нябесным, паэма насычана шматлікімі прадказаннямі, прадбачаннямі, з’яўленнем анёлаў, святых і г. д. Так, даволі разгорнуты «алімпійскі план» прадстаўлены на пачатку другой кнігі. Бог, улагоджаны малітвамі святой Пракседы (Параскевы), абяцае дараваць віцяблянам грэх забойства арцыбіскупа ды прадракае наданне яму святасці. Адметна, што гэтае прароцтва суправаджаецца ўзгаданнем імёнаў тых вяльможных асоб, якія прыклалі шмат намаганняў ў справе ўшанавання памяці забітага ўладыкі: віленскіх біскупаў Яўстахія Валовіча і Георгія Тышкевіча, уніяцкага мітрапаліта Юзафа Вельяміна Руцкага, галіцкага біскупа Рафаэля Корсака і Полацкага арцыбіскупа Антонія Сялявы, будучых уніяцкіх мітрапалітаў. Тым самым аўтар падкрэсліваў дзяржаўнае значэнне культу Язафата Кунцэвіча ў Вялікім княстве Літоўскім, як у Старажытнай Русі дзяржаўнае значэнне набыў культ святых пакутнікаў Барыса і Глеба.

Аўтар «Язафатыды», як і іншыя беларускія паэты-лаціністы, карыстаецца пераважна вобразна-стылёвай палітрай аўтара «Энеіды» – Вергілія. Аднак традыцыйны арсенал старажытнарымскай паэзіі выкарыстоўваецца толькі як шляхетны слоўны дэкор для раскрыцця надзённай тэматыкі, для стварэння новай мастацкай выявы. Менавіта як даніна вялікаму Вергілію ў паэме згадваецца «лаўраносны Феб» (Апалон), ужываюцца паэтычныя перыфразы («Стыксава пашча» – пекла, Алімп – неба, гнеў, нянавіць і пакаранне – насланне злосных фуры), а Бог-Стваральнік, на ўзор «Энеіды», называецца «Айцом багоў».

У творы неаднаразова падкрэсліваецца, што арцыбіскуп прадбачыў свой трагічны скон. Нягледзячы на гэта, ён ніколі не змяняў сваёй лініі паводзін. У паэме ён паказаны нязломным і настойлівым, але пры гэтым вельмі шчырым духоўным пастырам, які прызнаваў над сабою толькі адну ўладу – Божую, і ў сваёй бескампраміснай напорыстасці аддаваў усяго сябе без астатку справе служэння. На пачатку другой кнігі «Язафатыды» Анёл, ахоўнік Язафата, прыносіць Нябеснаму Айцу келіх, поўны яго слёз, пралітых пад час прамоўленых казанняў [12, с. 29]. У тэксце твора ўключаны шматлікія маналогі-прамовы Язафата Кунцэвіча, якія адрозніваюцца эмацыянальнай насычанасцю, уражаюць мастацкасцю паэтычнага слова. У канцы выдання змешчаны «аргументы» [12, с. 71–83] – кароткі змест твора – як даніна сярэднявечнай літаратурнай традыцыі.

Падсумоўваючы вышэй сказанае, звярну ўвагу на словы А. Мельнікава, якія характарызуюць развіццё агіяграфічнага жанру. Узгадаўшы раннія марцірыі, вучоны адзначыў: «З цягам часу элемент займальнасці, белетрыстычнасці ў агіяграфіі знікае, саступаючы месца прагматызму і схематычнасці апавядання, а вобразы персанажаў усё больш пазбаўляюцца індывідуальнасці, ідэалізуюцца, мадэлююцца з вядомага набору станоўчых якасцяў, аддаляюцца ад рэальнасці» [13, с. 12]. Думаю, запатрабавальнасць агіяграфічнай паэмы ў беларускай літаратуры была звязана з жаданнем як пісьменнікаў, так і чытачоў вярнуць «жыццё» любімым агіяграфічным сюжэтам. У межах паэм Мікалая Гусоўскага, Яна Крайкоўскага,

Язафата Ісаковіча героі-пакутнікі быццам бы сыходзілі з плоскай прасторы іконы і станавіліся шматмернымі, шматфарбнымі героямі мастацкіх твораў. Да таго ж, у агіяграфічных паэмах беларускія гуманісты вырашалі праблему стварэння новага гераічнага ідэалу – не героя-ратніка, але героя-змагара або героя-пакутніка за веру Хрыста. Спалучэнне фармальных паэтычных прыёмаў, запазычаных у Гамера і Вергілія, з сілай маральнага ўздзеяння і эмацыянальнай насычанасцю хрысціянскай жаційнай літаратуры прывялі стваральнікаў агіяграфічных паэм да арыгінальных мастацкіх вынаходніцтваў.

Упершыню разгледжаныя ў гэтым артыкуле паэмы – “Эпас пра Св. Казіміра” і “Язафатыда” – бяспрэчна адносяцца да кантэксту гісторыі шматмоўнай літаратуры Беларусі XVI – XVII ст., паколькі ў іх ідэйнай канве ўвасоблена ўяўленне пра дзяржаўнае – у межах Вялікага Княства Літоўскага (тэрытарыяльным ядром якога былі землі сённяшняй Беларусі) – значэнне культураў Св. Казіміра і Св. Язафата. Традыцыя ўшанавання гэтых святых захоўваецца на Беларусі да сённяшняга дня. Дастаткова адзначыць, што касцёлы святога Казіміра дзейнічаюць у Лагойску, Лепелі, вёсцы Ліпнішкі Іўеўскага раёна, капліца святога Казіміра пабудавана ў Жлобіне, адбудоваецца Касцёл святога Казіміра ў Стоўбцах.

Жыццяздольнасць агіяграфічнай паэме як жанру забяспечвала тое, што яна надавала эпічную жываць і пластычнасць шаблоннаму жаційнаму сюжэту, дзякуючы чаму вобраз святога падзвіжніка пазбаўляўся схематычнасці. Акрамя таго, гэтая своеасаблівая разнавіднасць гераічнага эпасу прадстаўляла шырокія магчымасці для экскурсаў у гісторыю, для выражэння ідэйна-эстэтычнай пазіцыі аўтара, які, адрозненне ад Гамера або Вергілія, меў поўнае права, як і аўтар жыцця, даць сваю эмацыянальную ацэнку героям і падзеям, а да таго ж, вызваляўся ад неабходнасці выкарыстання традыцыйных паэтычных топасаў з «Іліяды» або «Энеіды». У адрозненне ад аўтараў жыцця і ад складальнікаў эпапей, аўтары агіяграфічных паэм былі больш свабоднымі ў выбары мастацкіх сродкаў для абмалёўкі сваіх герояў, бо ў іх распараджэнні была ўся шматфарбнасць і непаўторнасць антычнай паэзіі, багаты фактычны матэрыял айчынай гісторыі, у тым ліку і хрысціянскай, а таксама іх уласныя выдатныя творчыя здольнасці і імкненне быць непадобнымі ні да папярэднікаў, ні да паплечнікаў па літаратурнай гільдыі.

ЛІТАРАТУРА

1. Дорошкевич, В. И. Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы: Первая половина XVI века / В. И. Дорошкевич. – Минск: Наука и техника, 1979. – 208 с. ил.
2. Цисык, А. З. Пламенное слово в защиту веры отцов в поэме Н. Гусовского «О жизни и деяниях Божественного Гиацинта» (De vita et gestis Divi Hyacinthi) / А. З. Цисык, И. А. Шкурдюк // Класична спадщина і сучаснае мастацтва: зборнік навуковых прац да 60-річчя М. І. Борцеўскага.—Дрогобич-Черкаси: Вид-во «Коло», 2001. – С. 91–98.
3. Veteikis, T. Mikalojus Husovianas epochą ir tapatybių sankirtose / T. Veteikis // Husovianas, Mikalojus. Raštai = Nicolaus Hussovianus. Opera. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007. – С. 205–302.
4. Veteikis, T. Graikiško Odarion'o (1604) Šv. Kazimiero garbei autorystės problema // Literatūra. 2006. № 48 (3). – С. 89–103.
5. Čiurinkas, M. XVII a. unitų literatūros bruožai: biografiniai kūriniai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje // Senoji Lietuvos literatūra. № 26. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006. – С. 183 – 211.
6. Pelc, J. Literatura Renesansu w Polsce / J. Pelc. Wyd. 2, popr. – Warszawa: Wyd-wo naukowe „Semper”, 1998. – 295, [2] с.
7. Pollmann, K. Das lateinische Epos in der Spätantike / K. Pollmann // Von Göttern und Menschen erzählen. Formkonstanzen und Funktionswandel vormoderner Epik / Jörg Rüpke (Hg.). – Stuttgart: Steiner, 2001. – С. 93–129.

8. Janocki, J. D. Nachricht von denen in der Hochgräflich Zaluskischen Bibliothek sich befinden raren polnischen Büchern, heraus gegeben von Johann Daniel Janocki. 1. Theil. – Dressden: Walther, 1747. – [10]; 112, [24] с.; Portr.

9. Бразгуноў, А. Перакладная літаратура ў Вялікім княстве Літоўскім у XV – XVIII стагоддзях / А. Бразгуноў // *Senoji Lietuvos literatūra*. № 21. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006. – С. 171–226.

10. Nicolai Hussoviani carmina. Edidit, praefatione instruit, adnotationibus illustravit Joannes Pelczar. – Cracoviae: Typis Univesitatis Jagellonicae, 1894. – LV, 110, [8] с.

11. [Kraykowski, Ioannes] Epos de S. Casimiro Iagellonide Poloniae ac Lituaniae principe & patrono <...> per Ioannem Kraykowski Eloquen. in Academia Vilnen. S. I. Studiosum Parthenicum. – Vilnae, Anno MeDIatorIs ChrIstI (1604). – [16] с.

12. [Isakowicz, Iosaphat] Iosaphatidos, sive De nece Iosaphat Kuncewicz archiepiscopi Polocen[sis], ritus Graeci, pro unione et S. Sede Apostolica Romana Vitebsci a schismaticis caesi, libri tres, illustrissimo ac reverendissimo d[omi]no, d. Antonio Sanctacrucio, Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopo Seleucia... / a f. Iosaphat Isakowicz Ordinis D. Basilii Magni dedicate anno M.DC.XXVIII. – [Vilnae: Typis Academicis S. I., 1628]. – 73 с.

13. Мельнікаў, А. Кнігі цудаў і вандраванняў // Кніга жыццй і хаджэнняў. – Мінск: “Мастацкая літаратура”, 1994. – С. 9–23.

The article analyses the concept of hagiographical poem, its term discourse, origin and evolution as well as literary value of hagiographical poems written in different languages in Belarus during Renaissance and early Baroque periods. In particular we study *De vita et gestis Divi Hyacinthi* by Nicolaus Hussovianus (1525), *Epos de Sancto Casimiro* by Jan Krajkowski (1604), *Iosaphatidos* by Josaphat Isakowicz (1628). The research objective was to study hagiographical poem evolution in Belarusian multi-language literature as a part of European literary tradition from the 16th until the first half of the 17th centuries. It may be useful for medieval scientists as well as for Belarusian literature teachers.

Keywords: Latin-language poetry, multi-language literature of Belarus, hagiographic Poem, Renaissance, Baroque